

VARGA E. LÁSZLÓ

*Egy emléktábla és ami mögötte van**Lengyelek–magyarok, 1919–1920*

Schmitt Pál magyar és Bronisław Komorowski lengyel államfő 2011. március 25-én hála emléktáblát avatott fel Varsó belvárosában a magyar nemzet tiszteletére azért a segítségért, amelyet a Magyar Királyság kormánya nyújtott a lengyel hadseregnek 1919–1920-ban. Az alábbiakban ennek rövid történetét vázoljuk fel.

1920 nyarán a magyar kormány három célt szeretet volna elérni, amikor a szovjet-orosz–lengyel háború végső, döntő szakaszába lépett. Lengyelország megsegítését, az orosz terjeszkedés megállítását és a lengyeleknek nyújtandó fegyveres segítség ellenében a trianoni határok legalább részbeni módosítását. (Ezt szolgálták a már korábban megindult titkos magyar–francia tárgyalások Párizsban.)

Franciaország azzal a feltétellel egyezett bele a honvédség fegyveres segítségnyújtásába, amennyiben az átvonuláshoz a saját területén keresztül a prágai kormány hozzájárul. Mint tudjuk, a válasz nemleges volt, hiszen nem a jókora megszerzett magyar földnek egy darabjáról, egy talpalatnyi részéről sem kívánt lemondani. Hogy Benes, aki ekkor csehszlovák külügyminiszter – egyúttal már szovjet ügynök is volt, vagy csak később lett az, amire az orosz levéltári anyagok adhatnák meg a pontos felvilágosítást – 1920 nyarán felajánlotta a bolsevik Oroszországnak Kárpátalját.

A Varsó alatt, a lengyelek által megnyert csatának idén augusztus 15-én volt a 92. évfordulója. Emlékét ekkor ülik, noha ezen a napon még csak a lengyelek ellentámadása indult meg, feljűk billentve a győzelem lehetőségét. Az elbizakodott szovjet-orosz Vörös Hadsereget pár nap alatt fokozatosan szorították ki a főváros alól, majd októberre egész Lengyelországból.

A lengyel győzelemhez Magyarország is hozzájárult. Mégpedig lőszerszállítással és önkéntesekkel. Az 1919–1920-ban vívott szovjet-orosz–lengyel háború során Magyarország 78 millió darab a Weiss Manfréd gyárban Csepelen gyártott gyalogsági lőszer szállított a lengyeleknek, és legkevesebb 42 millió gyalogsági lőszer Ausztriából. (Nem számítva ide az 1919. március 19-én kiszállított 20 000 darab tüzérségi lőszer és egyéb nagy mennyiségű hadfelszerelést, valamint a Franciaországból Magyarországon át szállított legkevesebb 400 vagon lőszer 1920-ban.) 1920 késő nyarán a lengyel hadseregnek fogytán volt a lőszer, mindössze 7 darab töltény jutott egy katonára. Ezt a szovjet-orosz Vörös Hadsereg vezetése is tudta, és Varsó bevételét augusztus 15-én szándékoztak végrehajtani. A magyar kormány fedezte a szállítás költségeit, a lengyelek szentet küldtek a MÁV mozdonyoknak és a Weiss Manfréd csepeli gyárának, hogy az időre le tudja gyártani a megrendelt lőszer. (Évekkel később Horthy Miklós kormányzó a legmagasabb államfőknek adható kitüntetés, a Fehér Sas Érdemrendet kapta, míg Sztójay Döme, aki a hadianyag szállítások idején a Vezérkari Főnökség kémelhárító és hírszerző osztályának volt a vezetője, magas kormánykitüntetését kapott a lengyelektől.)

1920. június közepe és augusztus 26-a között egyedül Magyarország szállított lőszert a lengyeleknek. Németország nem engedte át területén a francia hadfelszerelést, az angol dokkmunkások nem rakták be a szállítmányokat, ami korábban érkezett Angliából, azt a danzigi dokkmunkások nem pakolták ki, az osztrák munkástanácsok nem engedtek ki Ausztriából hadianyag-szállítmányt, holott ellentételezéseként a lengyelek szén és élelmiszert szállítottak Ausztriába. A csehszlovák kormány sem engedett át a lengyeleknek vasúti szállítmányokat. A bolsevik propaganda hatására a belga kormány megtiltotta, hogy élelmiszert szállítsanak Varsóba (ez nem is jött számításba). Varsó csak Budapestre számíthatott.

A fent említett lőszermennyiségből 1920. augusztus 12-én érkezett meg 22 millió darab a Varsó alatti Skierniewicébe. Azonnal kiosztották, és a lengyel katona magyar lőszerezellel győzte le az elbizakodott Vörös Hadsereget. Ha nincs magyar lőszer, az oroszok egyesülhettek volna a forrongó Németországgal, s ennek Európa sorsára beláthatatlan következménye lett volna. (A Vörös Hadsereg megvalósíthatta volna az orosz cári hadsereg 1914-es célját: Berlin és Bécs elfoglalását. Az utóbbit Magyarország területén át tervezték elérni.)

A fenyegető veszély miatt 1920. augusztus elsején készültségbe helyezték a magyar honvédséget. Ha a csehszlovák kormány megadta volna a területén az áthaladási engedélyt, Magyarország kész lett volna fegyveres segítséget nyújtani Lengyelországnak (Franciaország megadta ehhez előzetes beleegyezését).

Az eddig nem ismert magyar önkéntesek részvételéről kívánok szólni, és egy magyar tábornok – aki akkor ezredes volt – szerepéről. (A felsorolás nem teljes, a további kutatások újabb neveket adhat.)

Az önkéntes, ahogy a nevében is benne van, valamilyen célból önként megy a háborúba. Lehet ez kaland- és a dicsőség utáni vágy, lehet hazaszeretet, esetünkben a lengyelek iránt érzett rokonszenv, de lehet ideológiai kérdés és bármi más. Azokat a magyarokat, akik részt vettek Lengyelország háborújában, a felsorolt motivációk bármelyike vezethette. Előbb a tábornokról szólunk.

A Debrecenben 1873-ban született Taróczy (eredetileg Szmazenka) Nándor osztrák–magyar, majd királyi honvédtiszt – 1918-ban ezredes – az I. világháború után a Hadtörténelmi Levéltár bécsi kirendeltségén szolgált. Munkája mellett önként jelentkezett katonai hírszerzői feladatok ellátására. Ezt a tevékenységet anyagi és bármiféle más ellenszolgáltatás nélkül végezte. Anyanyelvén kívül további öt nyelven, közte oroszul is felsőfokon beszélt.

Az I. világháború alatt – 1915-ös sebesülését követően – többek között Lublinban is szolgált az Osztrák–Magyar Megszállási Övezet Katonai Kormányzóságán. Itt került közvetlen kapcsolatba a lengyelekkel, de szolgálati ideje során korábban, másutt is találkozhatott lengyel nemzetiségű osztrák–magyar tisztekkel. Bécsi tartózkodása alatt, hírszerző munkája során jó, mondhatni nagyon bizalmas viszonyt ápolt a bécsi lengyel katonai attaséval, Emil Prochaska őrnaggyal és Edward Pöschek dandártábornokkal, a lengyel Likvidációs Bizottság elnökével. Az ő kérésére a lengyel Vezérkari Főnökség II. osztálya számára, tehát a katonai hírszerzés számára szerzett be német nyelvű rejtjelszakkönyveket. Volt osztrák–magyar katonai ismerősei közül, akik a dragonyosoknál szolgáltak annak idején, s most Csehszlovákiában éltek, ügynököket szerzett a lengyeleknek. Cserébe megkapta a Varsói Vezérkar által összeállított titkos információs jelentéseket, amelyek Csehszlovákiára, Romániára és a nemzetközi kommunista mozga-

lomra vonatkoztak. Ezeket továbbította Budapestre. A magyar hírszerzés számára elsőrendű fontosságúak voltak.

Amikor 1920 nyarán a csehszlovák kormány nem továbbította területén át a lengyel hadsereg számára Franciaországból érkező lőszeret és hadianyagot, Taróczy ezredes javasolta Pöschek dandártábornoknak, hogy a lengyel kormány hivatalosan kérje a magyar kormánytól a területén való hadianyag-szállítás engedélyezését. A Varsóból Bécsbe megérkező kérelmet ő továbbította Budapestre. Az engedélyt még a kérelem beérkezése napján, 1920. június első harmadában a magyar kormány azonnal megadta, és ellenszolgáltatás nélkül vállalta 42 millió lőszer átszállítását Ausztriából Magyarországra és továbbítását Románián keresztül Lengyelországba. A szállítások rögtön meg is kezdődtek.

Amikor az osztrák marxisták hatására a vasutasok nem engedtek kiszállítani egyetlen darab lőszeret sem a hirtenbergi lőszergyárból, Taróczy ezredes megpróbált segíteni. Interveniált ez ügyben Armana ezredesnél, a likvidáló volt osztrák–magyar hadügyminisztériumban a lőszerügyeket felügyelő olasz tisztnél. Tanácsára megkereste a lőszergyár igazgatóját, Ottokar Pflug volt vezérkari ezredes, akit még korábbról ismert. Nem tudjuk milyen eredménnyel járt, az olasz megígérte, hogy megteveszti a munkástanácsokat. Tény, hogy később magáncégek segítségével sikerült kijuttatni Ausztriából jelentős mennyiségű hadianyagot, amelyben lőszer kivételével minden volt. Ez azonban szintén nagy segítség volt a lengyeleknek, akik ekkor még egyáltalán nem rendelkeztek hadiiparral.

Bécsi szolgálata alatt 1919-ben Taróczy ezredes jelentkezett a lengyel hadseregbe. Nem ismeretes, hogy miért nem alkalmazták. 1923–1928 között magyar királyi konzulként tevékenykedett Észtországban. 1928-ban altábornagy lett, egy év múlva nyugállományba helyezték. 1944-ben első világháborús zsidó tisztársai érdekében interveniált a kormányzónál. A Rákosi-rendszerben villáját elvették, ahová Götz János főügyész, Rákosi barátja költözött be. Nyugdíját is megvonták, majd később egy részét visszakapta. Éjjeliórként dolgozott, hogy ne haljon éhen. Rendkívüli politikai éleslátással, olvasottsággal és műveltséggel rendelkezett. Észtországi konzuli ideje alatt 1925 áprilisában és májusában körutazást tett a sztálini Szovjetunióban. Összefoglaló jelentéseiben megírta, hogy a szovjet birodalom idővel világhatalom lesz. Nyugat-Európáról lesújtó véleménynyel volt. Dekadens Nyugatnak jellemezte. Megérte az 1956-os forradalmat. 99 éves korában halt meg Budapesten 1973-ban. Az ismert teniszező, Taróczy Balázs – páros teniszben volt háromszoros világbajnok – a tábornok testvérének unokája. Saját leszármazottja nem maradt. Egyetlen gyermeke még csecsemőkorában elhalálozott.

A lengyel hadseregben szolgálatot vállaló magyarok közül a legtöbbre vitte gróf Somssich Antal huszárszázados, ormándpusztai (ma Zalakomár része) lakos. Az I. világháborúban harcolt a szerb, az olasz fronton. 1915-ben Lengyelország osztrák–magyar megszállási övezetében, Włoszczowában, a járási katonai parancsnokság mezőgazdasági osztályán teljesített szolgálatot. A civilben agrármérnök Somssich más források szerint a tábori csendőrségnél szolgált ebben a lengyel kisvárosban.

1919-ben jelentkezett a lengyel hadseregbe. Felvételi kérelmében azt írta, hogy sok barátja van Lengyelországban, az ország javáért kíván tenni. Nagyszerű elhatározás, nemes gesztus! A 10. fehérorosz–litván ulánus ezred tagjaként vett részt a szovjet-orosz–lengyel háborúban. 1921-ben rövid ideig ezredparancsnok is volt. Ulánus alez-

redesként tért vissza Magyarországra. A lengyel hadsereggel 1930-ig kapcsolatban állt. Ekkor helyezték végleg tartalékállományba, s mozgósítás esetére a népfelkelőkhöz sorolták be.

Szolgálatá során megbecsülték. A Vitézségi Érem IV. fokozatát kapta a szovjet-oroszokkal vívott háborúban Prudniki falu elfoglalásakor tanúsított vitézségéért, valamint a lengyel hadsereg fejlesztéséért végzett munkájáért. Kitüntetésre Sikorski altábornagy, a lengyel hadsereg vezérkari főnöke terjesztette fel 1922-ben. Előljárói véleménye szerint a lengyel nyelv gyenge ismerete miatt a hadseregben gazdasági területen alkalmas magas tisztség betöltésére.

1931–1935-ben pártonkívüliként országgyűlési képviselő. Ormándpusztai kastélyában élt, birtokán gazdálkodott. Az 1950-es években kitelepítették, 1953-ban tért vissza kastélya egyik cselédlakásába. 78 éves korában lova megrúgta, másnap a nagykanizsai kórházban meghalt. Az ő és felesége ormándpusztai sírját a Nemzeti Kegyeleti Bizottság 2010-ben védelem alá helyezte. Leánya leszármazottai Buenos Airesben élnek.

Lipcsey-Steiner Mihály lévai születésű volt légiós katona a másik magyar, aki szép karriert ért el a lengyel hadseregben. A Piłsudski vezette I. légiós dandárban szolgált az I. világháború alatt, majd 1918-ban belépett a lengyel hadseregbe, szerződéses tüzér tiszt lett. 1933-ban lefordította magyar nyelvre Piłsudskinak az 1920-as háborúról írott hadtörténeti tanulmányát. Erdős László századossal, a honvédség hivatásos tisztjével – a lengyel hadsereg 1919–1921-ben volt önkéntesével – könyvet írtak Piłsudskiról 1935-ben. Lipcsey-Steiner 1939-ben már őrnagyi rendfokozatot ért el. Lengyelország összeomlásakor sok ezer lengyel bajtársával együtt Magyarországra menekült. Részt vett az illegális evakuációban, amelynek célja minél több internált katonát kijuttatni Franciaországba a szerveződő lengyel hadseregbe. Emiatt a magyar hatóságok egy időre őrizetbe is vették. Magyarország német megszállása után semmit sem tudunk sorsáról.

A volt légiós magyarok közül többen ismét lengyel katonák lettek. A cseh–lengyel határszakaszon szolgáltak: Galocsik Imre, Oleksák János, Weis Kálmán, Stepán (Stefán) Ágoston, Szopkó László.

A háború befejezése után a hazatérőket Csehszlovákia területén elfogták, hazaárulás vádjával Kassán hadbíróóság elé állították. Levenda Lajost, Obsuth Árpádot kötél általi halálra, 13 főt közöttük Lescsák Sándort, Godzsinszky Károlyt, Pechár Ferencet, Dzurek Mártont, Berger Rudolfot, Kozseni-Kolozsváry Endrét 2-től 13 évi börtönre ítélték. A magyar kormány fogolycserével mentette meg őket.

Nem kevésbé tanulságos és érdekes a Felsőlövön (németül Oberschützen – a mai Burgenlandban) 1899. június 11-én született Klemens Rudolf életpályája. Tartalékos hadnagyként szerelt le 1918-ban, a világháború végén. 1919 januárjában belépett az I. podhalei lövészezred 1. zászlóaljába Nowy Sączban. Részt vett a lengyel–bolsevik háborúban. Kijev elfoglalásánál és a visszavonuláskor Grodnónál megsebesült. A háború befejezése után hivatásos tiszt lett a lengyel hadseregben. 1939–1945-ben a nyugat-európai lengyel hadseregben tábori csendőr, százados. 1946-ban választott hazájába, Lengyelországba tért vissza. Łódźban a magyar ÁVO-nak megfelelő szerv kihallgatta, majd elengedte. Hol dolgozott, miből élt, volt-e családja, nem ismeretes. Életpályájának ezt a szakaszát kevésbé ismerjük. Szociális otthonban halt meg az 1970-es években.

Esztel (Estel?) István a Szepesség egyik gyönyörű kisvárosában Szepesófaluban született (szlovákul Spišska Stará Ves) a boldog békeidőkben, 1895. március 4-én. Apja József, anyja Krajger Emília. Német nevű szülei ellenére magyarnak tartotta magát. Katonai alreáliskolát végzett Kőszegen, valamint gyalogsági kadétiskolát Kassán. 1915. január 1-jétől a 34. gyalogezredben szolgált, számos harcban vett részt. 1918. november 14-étől Kassán térparancsnok egészen a város csehek általi elfoglalásáig. A magyar honvédség bosevizálása után erőszakkal a Vörös Gárdába vezénylik. 1919. április 30-án megszőkött, cseh hadifogságba esett. Innen továbbszökve 1919. június 8-án jelentkezett a lengyel hadseregbe Cieszynben. A hírszerző irodában kapott beosztást Bielskóban, majd lövészezredben szolgált, de tevékenykedett a Szepességi-Árvai Népszavazási Bizottságban is. 1920 júniusától az szovjet–oros–lengyel háború végéig a 11. gyalogezredben harcolt. Századossá lépett elő, 1922-ben jelentkezett a légierőbe. A Légihajózó és Légilövész Tiszti Iskolát Torunban végezte, amelynek elvégzése után a 2. légi ezredben kapott beosztást. Lelkiismeretes példamutató tisztként ismerték. Lublinban új gép átvétele után, nem sokkal a felszállást követően, a város közelében 1923. július 20-án lezuhant. Feleségről, utódokról nem tudunk. Az ottani katonai temetőben temették el. Sírját ki ápolja, ki visz rá virágot?

Subik Károly (1888–1954) táborigazgató volt az osztrák–magyar hadseregben 1915–1917-ben. Részt vett a varsói csatában. Nem ismeretes, hogy mikor ment ki, mikor jött haza. 1920-ban az egri érsek titkára. 1939–1944-ben az ottani lengyel tiszti internálótáborban segíti a lengyeleket. 1944-ben az oroszok elől emigrált. Ausztriában hunyt el 1955-ben.

A görög és latin szakos tanár, Korompay Emánuel, aki Budapesten született 1890-ben, méltó arra, hogy közelebbről megismerjük. Galíciában harcolt az I. világháborúban. Feleségül vette a przemysli erőd lengyel tolmácsnőjét Mieczysława Grabarzut. 1919-ben letelepedett Lengyelországban, belépett a lengyel hadseregbe, felvette a lengyel állampolgárságot. Részt vett a szovjet–oros–lengyel háborúban. 1929-ben leszerelt a hadseregből. A varsói Tudományegyetem magyar nyelvi lektora lett. 1936-ban magyar–lengyel szótárt adott ki. 1939-ben bevonult, szovjet fogságba esett. Harkovban ő is áldozata lett a szovjet politikának. Egykori varsói lakása helyén 1992-ben, az egyetem Magyar Tanszékének egykori épületén Varsó belvárosában 2002-ben elhelyezett emléktábla őrzi emlékét.

Metzger Ottó sorhajóhadnagy a lengyel folyami flotillában szolgált. 1920 nyarán Budapesten a Honvédelmi Minisztériumban tárgyalt folyami aknák beszerzéséről. Róla többet nem tudunk.

1919–1920-ban létezett egy szepességi lengyelekből és szlovákokból álló 300 fős légio, amelynek nagyobb részét szepességi lengyelek alkották. Ők nem a lengyel–oros fronton harcoltak, hanem a lengyel–csehszlovák határ vitatott szepességi részén állomásoztak. A légio tagjai voltak még szepességi németek és magyarok is, akik nem kívántak csehszlovák állampolgárok lenni. A légio a lengyel hadsereg részét képezte, mert a 3. podhalei lövész ezred kötelékébe tartoztak.

A varsói csatában részt vett magyarokról is meg kell emlékeznünk. Közelebbről nem ismert a Vaszkó nevű miniszteri tanácsos, Benke nevű százados, vezérkari tiszt. Nekik még nem tudjuk utónevüket, életútjukat. A későbbi *Új Magyarország* szerkesztője, Milotay István fia önkéntesként szolgált és esett el a cseh–lengyel fronton 1920-ban. Moses Gá-

borról annyi ismeretes, hogy 1920 februárjában a 10. tábori tüzérosztályban szolgált Lódzban.

Felsorolásunkban az utolsó a francia származású gróf Chroy-Chanel Péter Pál Mária András magyar állampolgár. Róla egy sajtóforrás emlékezik meg. Vácon született 1896. január 8-án. 1945 után Franciaországba emigrált, unokái Párizsban élnek.

Vannak arra utaló források, hogy a lengyel hadsereg harcaiban több száz magyar önkéntes vett részt, magyar légiót is szerveztek. További kutatások tárgya megállapítani létszámukat, harcaikat. Mindenesetre akiket eddig ismertünk, méltók arra, hogy róluk megemlékezzünk, és tettüket közkinccsé tegyük.

VARGA E. LÁSZLÓ történész, tanár, a XX. századi magyar–lengyel kapcsolatok kutatója.